

Sammendrag av IRIS rapport 2009-200: Oppvekst og skolegang i utlandet

Det Norske Misjonsselskap og Norsk Luthersk Misjonssamband har gitt IRIS i oppdrag å gjennomføre en spørreundersøkelse i forhold til alle som var skolebarn mens foreldrene tjenestegjorde i utlandet for NMS eller NLM, samt alle barn fra andre sammenhenger som har gått på en av de norske skolene NMS eller NLM har vært ansvarlige for. Misjonsorganisasjonene ønsket en bred kartlegging av oppvekstvilkåra for barna som vokste opp i utlandet. Målet var å få belyst hvordan det har vært å ha en slik oppvekst og hvilke konsekvenser det kan ha fått for den enkelte.

Tema i undersøkelsen er knyttet til

- opplevelser i barndommen,
- flytteprosesser og ”hjemkomsten” og
- livssituasjonene i dag.

I undersøkelsen legges særlig vekt på forhold som

- atskillelsen fra foreldre eller foresatte,
- positive eller negative erfaringer på skole/internat,
- forholdet mellom barn som bodde hjemme og barn som bodde på internat,
- erfaringer med å komme til ”hjemlandet” og
- opplevde konsekvenser av oppholdet i utlandet for livssituasjonen i dag.

I alt har 2483 personer mottatt skjema. Av disse har per 25.05.09 1481 personer svart. Dette gir en svarprosent på 60. Av de som har svart er 56 prosent kvinner og 44 prosent menn. Gjennomsnittsalderen på respondentene er 39 år med en spredning fra 18 til 97 år.

Skoletiden

Erfaringer fra skoletiden, alle elever

Den største andelen respondenter har gått på skole i Etiopia (24 prosent) med Madagaskar på andre plass (21 prosent). Deretter følger Kenya, Japan og Kamerun (mellom 10 og 15 prosent).

Respondentene kunne gå på flere skoletyper, men 90 % gikk kortere eller lengre tid på en norsk skole (DNS).

Erfaringer fra skoletiden ble undersøkt ved at respondentene skulle ta stilling til en rekke utsagn om hvordan de opplevde skoletiden. Svarene viser at et lite flertall av respondentene er **uenig** i at de hadde god kontakt med lokalbefolkningen og hadde gode muligheter til å lære det lokale språket. Andelen som er **enige** i de samme utsagnene er noe mindre, (forskjellen er under 10 prosentenheter). Forskjellene er tydeligere når det gjelder utsagn om at skolen la godt til rette for kontakt med lokalt miljø. En andel på 65 prosent er uenig i dette, og 22 prosent er enige. De andre svarer ”verken eller”. Selv om

den enkelte elev hadde god kontakt med befolkningen, betyr det altså ikke nødvendigvis at skolen la forholdene godt til rette for slik kontakt.

Erfaringer fra skoletiden som er undersøkt med disse utsagnene er altså delte. Et lite flertall melder om mindre gode erfaringer mens andre har gode erfaringer når det gjelder kontakt med lokalt miljø.

Andre svarmønstre viser at elevene opplevde godt sosialt fellesskap på skolene og deltok på aktiviteter skolen arrangerte.

Erfaringer fra opphold på internat

En sentral del av undersøkelsen handler om tiden på internat. En andel på 34 prosent oppgir at de bodde på internat hele skoletiden, mens 25 prosent vekslet mellom å bo på internat og å bo hjemme. Opplysninger om tiden på internat omfatter dermed nær 60 prosent av respondentene. Botiden på internat var om lag fire år i gjennomsnitt med en variasjon på mellom ett år og opp til 13 år.

Respondentenes opplevelser fra tiden på internat er viktig, fordi den berører endringer i relasjoner mellom barn og foreldre som oppstår ved lengre atskillelse fra foreldrene.

Tilknytningsteorien (Bowlby 1986, 1987) har gitt oss en større forståelse av tilknytningsforholdene mellom små barn og nære omsorgspersoner. Bowlby var også opptatt av hvordan barna opplevde og reagerte på kortere eller lengre atskillelser fra sine omsorgspersoner. Han beskriver atskillelsen som en sorgprosess med tre faser: protest, fortvilelse og til slutt en emosjonell likegyldighet, noe han tolket som en selvbeskyttende strategi. Ved oppstart på internatskole må en regne med at de grunnleggende tilknytningsforholdene til foreldrene var etablert, selv om de kunne representere ulik grad av trygghet. Fra forskningen vet en imidlertid at ulike forhold kan gjøre det lettere å tåle atskillelsen fra foreldre og minke de emosjonelle påkjenningene. For internatelevne ville det bety god forberedelse på å flytte til internatet, gode relasjoner til andre voksne på internatet, besøk av og kontakt med foreldre via brev etc., kontakt med søsken og venner og det å ha med bilder av familien, kosedyr eller andre eiendeler som symboliserte kontakten med foreldrene og det kjente og trygge der hjemme (se også Lande & Lande 2003).

Beskrivelsen av tiden på internat omfatter flere tema:

- Forberedelser og reaksjoner på å bo på internat
- Opplevelse av savn mens respondenten bodde på internat
- Opplevelse av trøst og støtte på internatet
- Om kontakt med foreldre i tiden på internat

Forberedelser på å bo på internat

Respondentene fikk spørsmål om de var godt forberedt på å bo på internat. Et flertall på 43 prosent mente at de ikke var godt foreberedt, mens 39 prosent bekreftet at de var godt forberedt. Nærmere 60 prosent hadde besøkt internatet før de flyttet dit. Det er alderforskjeller i svarene. Respondenter under 40 år var bedre forberedt enn de over 40 år, når det gjelder andel som sier seg enig at de var godt foreberedt på å flytte til internat. På spørsmål om de gledet eller gruet seg til å bo på internat, svarte om lag en

fjerdedel av respondentene at de gledet seg, mens noe over en femtedel svarte at de gruet seg. Drøyt 40 prosent var mer usikre i sine svar.

Når det gjelder reaksjoner knyttet til det å bo på internat, viser at et flertall torde vise negative reaksjoner overfor foreldrene, men for et mindretall på mellom 20 og 30 prosent, var det vanskelig å gi uttrykk for følelsene. Et mønster i svarene for dem som opplevde at de måtte skjule følelsene gikk på flere forhold. De torde ikke fortelle foreldrene at de ikke trivdes og de fikk skyldfølelse hvis de protesterte mot å bo på internat. De opplevde også at de prøvde å skjule sorg i forbindelse med avskjeder og at det ble tyngre og tyngre å ta avskjed dess lenger de bodde på internat. Barn som i stor grad opplevde at de måtte skjule sine følelser, har i større grad enn andre søkt hjelp for psykiske plager i voksenalder og i større grad fått redusert sin arbeidsevne.

Forberedelser på å bo på internat hadde stor betydning for barnas reaksjoner. Dess bedre forberedelsene var, dess mindre svarte respondentene at de skjulte sine følelser. Sammenheng (korrelasjon) mellom alder og tendens til å måtte skjule følelser, viser at eldre i større grad enn yngre opplevde at de måtte skjule følelsene. Ser vi både på grad av forberedelser og alder, viser en analyse¹ at begge forholdene styrker tendensen til å skjule følelser: dess mindre grad av forberedelser og jo eldre respondentene er, jo sterkere er tendensen til å skjule følelser over å måtte bo på internat. Når det gjelder spørsmålene om å skjule følelser, er det en betydelig andel (mellom 15 og 20 prosent) som svarer "både og". Det vil si at mange hadde blandede reaksjoner på å måtte bo på internat.

Opplevelse av savn mens respondentene bodde på internat

I hvilken grad barna opplevde savn ved å bo på internat er undersøkt med ulike utsagn. En hovedtendens i materialet når det gjelder reaksjoner knyttet til savn, er at flertallet av respondenter svarte at de **ikke** opplevde dette i sterk grad (følt sinne og bitterhet, følt at misjonen tok foreldrene fra dem når de bodde hjemmefra, at Gud hadde sviktet fordi de måtte bo på internat og at de lengtet hjem). Analyser viser likevel at en andel på rundt 25 prosent er systematisk er **enige** i de samme utsagnene. Et stort mindretall har altså reagert sterkt negativt på oppholdet på internat og på atskillelsen fra foreldrene. Dette reaksjonsmønsteret slår sterkt ut i analysene og er et forhold misjonsorganisasjonene må være spesielt oppmerksomme på. Sammenhengen med andre spørsmål viser at dess flere år respondentene har bodd på internat dess sterkere er opplevelsen av sinne, bitterhet og svik.

Mange respondenter er enig i de mer positive forholdene som det å oppleve mye moro på internatet (86 prosent), få mange gode venner (82 prosent) og kunne ha kontakt med søsken (71 prosent), selv om de var borte fra foreldrene og hjemmet.

¹ Statistisk regresjonsanalyse.

Opplevelse av trøst og støtte på internatet

Opplevelsen av trøst og støtte er viktig for barn. Spørsmålet er i hvilken grad barna opplevde dette på internatet og om den trøst og støtte de eventuelt fikk har bidratt til å gjøre tilværelsen lettere for dem.

Analysen av svarene viser at barna opplevde stor grad av trøst og støtte på internatet på tross av at respondentene i liten grad opplevde å ha noen voksne å snakke fortrolig med, hvis de trengte trøst eller var lei seg for noe. De kunne ta med bilder av familien, leker og kosedyr til internatet. De opplevde også vennskap med medelever og støtte fra søsken på internatet. Barna opplevde også trygghet ved at de hadde venner de kunne snakke fortrolig med og at de fikk besøk av nær familie.

Spredning i svarene viser at opplevelsen av støtte ikke var like sterk for alle. Mellom 10 og 20 prosent opplevde i liten grad trøst og støtte, og nærmere halvparten av respondentene sier at de ikke hadde noen voksen de kunne snakke fortrolig med på internatet.

Svarene fra eldre respondenter viser at de i mindre grad opplevde trøst og støtte enn de yngre. Barn som i mindre grad opplevde trøst og støtte, har i voksen alder i større grad enn andre måtte søke hjelp for psykiske plager.

Om kontakt med foreldre i tiden på internat

Et flertall av barna hadde god brevkontakt med foreldrene, men en tredjedel brevvekslet sjelden eller aldri. Noen hadde også brevsensur. Telefonkontakt var mindre vanlig. En fjerdedel hadde telefonkontakt minst hver måned. Telefonkontakt endret seg radikalt over tid. Eldre respondenter melder om mindre telefonkontakt enn yngre.

Besøk av foreldre på internatet eller besøk i hjemmet var den mest betydningsfulle delen av kontakten. De yngste barna (mellom 5 og 10 år) besøkte foreldrene ganske sjelden, En andel på 40 prosent besøkte foreldrene 2-3 ganger i året, mens 28 prosent besøkte foreldrene hver måned eller oftere. En andel på 15 prosent av respondentene oppgir at foreldrene besøkte dem hver måned eller oftere. Barna som bodde på internat fikk, etter vårt syn, ikke den nærheten til foreldre som barn i skolealder trenger. Besøksmønsteret for de eldre barna (eldre enn 10 år) avviker heller ikke så mye fra de yngre barna (mellom 5 og 10 år).

Yngre respondenter² melder om hyppigere besøk av foreldre og at de selv besøkte foreldrene oftere enn de eldre respondentene. Eksempelvis fikk 35 prosent av respondentene under 40 år kun besøk av foreldrene mellom 1 og tre ganger i året mot 71 prosent av respondentene 40 år og over.

Glede eller tristhet

I et oppsummerende spørsmål svarer respondentene på om de ser tilbake på tiden på internat med glede eller tristhet. Flertallet opplever internattiden som "både og" (45

² Respondentene alder gjelder her alder da de svarte på spørreskjemaet.

prosent); det har altså vært både glede og tristhet ved å bo på internatet. Drøyt en tredjedel (37 prosent) svarer ”glede”, mens 15 prosent svarer ”tristhet”.

Personer som svarer ”tristhet” har i svært stor grad opplevd at de har skjult sine følelser: de har ikke vist sine følelser overfor foreldre, ikke tort fortelle at de ikke trivdes og ikke torde å gråte i forbindelse med avskjeder fra foreldre. Denne gruppen personer opplevde også i større grad enn andre sinne overfor foreldre, bitterhet og opplevelse av at misjonen hadde tatt foreldrene fra dem, når de bodde på internat og at Gud hadde sviktet når de måtte bo på internat.

Svarmønsteret for dem som ser tilbake med glede på tiden på internat, er helt motsatt. De skjulte ikke følelser og opplevde ikke sinne, svik eller bitterhet.

På grunnlag av dette kan vi si at en andel på minst 15 prosent av dem som har svart, har hatt svært dårlige opplevelser fra tiden på internat, og de har seinere i livet måttet søke hjelp for psykiske problemer. Det er den eldre respondentgruppen som i størst grad gir uttrykk tristhet når de ser tilbake til tiden på internat.

Vanskelige og krenkende opplevelser

Dette temaet handler om mobbing og seksuelle krenkelser.

Mobbing

Det mest teoretiske arbeidet med begrepet ”mobbing” og måling av det, støttet med empirisk forskning i feltet for flere tiår, er utført av professor Dan Olweus (2002).

Det er tre kriterier for atferd som defineres som mobbing. Mobbing dreier seg om negativ, ubehagelig atferd som forekommer gjentatte ganger (vanligvis over en viss tid) i et forhold som preges av ubalanse i makt eller styrke (den som er utsatt har vanskelig for å forsvare seg) (Olweus, 2002c, 5).

En andel på 28 prosent svarte at de ble mobbet under skolegangen i utlandet, av disse ble 60 prosent har blitt mobbet ukentlig eller oftere.. Flertallet ble mobbet av medelever eller av lærere/personalet på skolen.

En andel på seks prosent opplevde mobbing daglig, noe som er nær tallet av mobbing i norsk grunnskole. Nær 40 prosent av elevene opplevde mobbingen en lengre periode, men ikke hele skoletiden, mens fire prosent opplevde mobbing hele skoletiden.

Seksuelle krenkelser

Barneombudet definerer begrepet seksuelle overgrep slik: "Seksuelt overgrep mot barn er enhver form for seksuell omgang mellom en voksen og et barn." (www.barneombudet.no).

I denne rapporten har vi valgt å bruke begrepet ”seksuelle krenkelser” på alle seksuelle handlinger. Dette begrepet er brukt i spørreskjemaet. De ulike seksuelle krenkelsene er beskrevet i spørreskjemaet og omfatter alle typer seksuelle handlinger. Begrepet ”seksuelle overgrep” er imidlertid mer vanlig i norsk språkbruk.

Tallene i denne undersøkelsen viser et omfang av seksuelle krenkelser på sju prosent, hvorav fire prosent har opplevd krenkelser mellom en og tre ganger, og tre prosent flere

enn tre ganger. Andelen blir noe høyere hvis en antar at noen av dem som ikke husker, har opplevd overgrep. En andel på to prosent har svart at de ikke husker om de ble utsatt for krenkelser. En andel på åtte prosent av kvinner ble krenket mot fem prosent av menn i undersøkelsen. Mer enn halvparten var under 10 år da de ble seksuelt krenket første gang.

Svært få barn fikk hjelp i forbindelse med overgrepene, og det ble heller ikke gjort noe med sakene som f. eks. å melde det til organisasjonenes ledelse, til barnevern eller politi, eller å gjøre forsøk på å løse det på skolen. Dette har nok også sammenheng med at i over halvparten av tilfellene fikk ingen vite noe om hendelsene.

Respondentene har oppgitt hvilken posisjon krenkerne hadde. En andel på 35 prosent svarte at krenkerne var medelever. Andre store grupper krenkere var lærere og internatpersonell med til sammen 54 prosent. Annet personale på skolene utgjorde 11 prosent og misjonærer 9 prosent. Andelen "andre" var 25 prosent³.

En større andel av respondentene som har vært utsatt for seksuelle krenkelser, har søkt hjelp for psykiske problemer i voksen alder og har i større grad opplevd å måtte skjule sine vonde følelser ved å bo på internat.

Flerkulturell oppvekst

Oppvekst i utlandet, enten den ble opplevd i en eller flere ulike kulturer, kan skape utfordringer for den enkelte, men kan også være en viktig ressurs. "Third culture kids" er blitt en betegnelse på denne gruppen barn, etter boka med samme navn (Pollock et al. 1999).

I denne undersøkelsen har respondentene tatt stilling til en rekke utsagn om erfaringer knyttet til oppveksten i utlandet og om opplevelse av tilhørighet til hjemlandet.

Utsagnet "*Erfaringene gjør det lettere å forstå andre måter å tenke og handle på*", er en felles oppfatning blant respondentene som kommer tydelig frem. Utsagnet inngår i en dimensjon som avspeiler en kosmopolittisk holdning blant respondentene; oppveksten har gjort dem til verdensborgere. Erfaringene har stimulert til læring av andre språk, gitt kunnskap om andre samfunnsforhold og beriket livet til respondentene. Den kosmopolittiske holdningen og erfaringene fra oppveksten synes å ha gjort respondentene mer tolerante, og har gjort det lettere å tilpasse seg nye omgivelser. Den har vært en fordel for respondentenes yrkesliv og har hatt en positiv innvirkning på rollen som mor eller far. Samtidig er internasjonale venner viktige for respondentene.

Erfaringene viser tydelig at oppveksten i utlandet representerer en viktig ressurs for respondentene i det voksne livet. Men, erfaringene har også en "bakside". En annen dimensjon i svarene viser det problematiske ved å vokse opp i utlandet. Oppveksten har gitt huller i kunnskapen om hjemlandet og respondentene svarer at de føler seg "splittet mellom flere kulturer". Svarene tyder på at respondentene opplever en delt tilhørighet mellom norsk kultur og andre kulturer. Denne erfaringen er imidlertid ikke sterkt dominerende blant respondentene.

3 Prosentsummen blir større enn 100 fordi respondentene kan krysse av for flere svaralternativer.

Oppveksten i utlandet rommer et mangfold av erfaringer, og for mange er det viktig å ha noen å dele erfaringene med. Nærmere halvparten har nære venner som de treffer jevnlig. Kontakt skjer også gjennom sammenkomster, brevveksling etc. Respondentene svarer også at de deler sine erfaringer med foreldre, søsken og familie ellers. Det er likevel en andel på 15 prosent sier at de ikke har noen å dele erfaringer med.

Flytting og hjemkomst

Mange har flere flyttinger bak seg, både innad i samme land i utlandet, mellom ulike land og etter at de kom til Norge.

Målet med spørsmål om flytting og hjemkomst er å belyse hvordan det å vokse opp og gå på skole i utlandet har virket inn på flytting og tilpasning til hjemlandet. Undersøkelsen inkluderer spørsmål om opplevelse av flytting, hjemkomst og identitetsspørsmål i tilknytning til flerkulturell oppvekst.

Diskusjoner om hva som er "hjemland" blant personer som har vokst opp i utlandet, vies en god del oppmerksomhet i boka "Third Culture Kids" (Pollck et al. 1999), hvor flerkulturell oppvekst hevdes å gi stor usikkerhet om dette spørsmålet.

Respondentene har en variert bakgrunn kulturelt sett. I gjennomsnitt har de bodd i noe over to land under oppveksten. En andel på 94 prosent har bodd i inntil tre land.

På spørsmål om hvilket land respondenten oppfatter som hjemland, svarer 93 prosent Norge. I denne undersøkelsen ser det således ikke ut til at usikkerheten omkring hva som er hjemland, er like utbredt som i undersøkelsen omtalt i "Third Culture Kids". Opplevelsen av tilhørighet til hjemlandet var ganske sterk da respondentene bodde i utlandet og da de flyttet tilbake.

Respondentene opplevde likevel ulik grad av utfordringer da de flyttet tilbake til hjemlandet etter oppholdet i utlandet. Et typisk svar var at respondentene opplevde sosiale utfordringer i hjemlandet: de hadde vansker med komme på bølgelengde med dem som bodde i området de flyttet til, de savnet venner å snakke med og følte seg samtidig fremmede og rastløse i hjemlandet.

Et annet svarmønster viser at noen respondenter ikke syntes det var en lettelse å komme tilbake til hjemlandet (20 prosent), og at de kunne tenke seg å flytte tilbake til utlandet (63 prosent). En stor andel svarte at de lengtet tilbake til det stedet de flyttet fra (64 prosent). Svarene tyder på at denne gruppen respondenter i sterkere grad enn andre følte seg mer hjemme i landet de flyttet fra, men at de ikke nødvendigvis var isolerte i hjemlandet. Dette er en gruppe respondenter som synes å ha større tilhørighet til utlandet enn til "hjemlandet".

Helse

Avnittet om helse gir en oversikt over helsekonsekvenser av oppveksten i utlandet. Det blir også gjort en sammenligning mellom respondenter som har bodd på internat og de som ikke har hatt den erfaringen. Sammenligningen dreier seg i stor grad om helseforhold.

På grunnlag av opplysninger om en rekke helseforhold, er det konstruert en helseindeks. En statistisk analyse viser en årsakssammenheng mellom det å føle sinne og bitterhet over å måtte bo på internat og helseforholdene. Respondenter som har svart at de har opplevd sinne og bitterhet har flere helseplager enn andre. Kvinner har oppgitt flere helseplager enn menn. Opplevelse av mobbing og det å ha vært utsatt for seksuelle krenkelser, har også hatt negativ innvirkning på helseforholdene.

Vi har sammenlignet enkeltspørsmål om helse i vår undersøkelse med den nasjonale levekårsundersøkelsen fra 2008 (www.ssb.no, 2009)

På spørsmål om helseplager har respondentene i vår undersøkelse lavere andel med plager enn gjennomsnittet for den norske befolkningen. Våre respondenter utgjør ikke et gjennomsnitt av befolkningen, bl.a. fordi utdanningsnivået blant respondentene er langt høyere enn for befolkningen ellers. For få et bedre sammenligningsgrunnlag har vi brukt opplysning om sosioøkonomisk status i statistikkbanken og valgt personer med høy sosioøkonomisk status, selv om dette ikke er et perfekt sammenligningsgrunnlag. På spørsmål om somatiske plager er det bare små forskjeller mellom vår undersøkelse og levekårsundersøkelsen fra 2008. På spørsmål om psykiske plager skårer respondentene fra vår undersøkelse høyere enn personer fra levekårsundersøkelsen.

Med et forbehold om sammenligningsgrunnlaget, vil vi konkludere med at respondentene fra vår undersøkelse ikke skiller seg fra et tilsvarende utvalg av befolkningen i Norge på spørsmål om somatiske plager. Respondenter i vår undersøkelse skårer imidlertid en del høyere på psykiske plager. De skårer eksempelvis høyere enn resten av befolkningen på spørsmål om angst med fire prosentenheter, depresjon med ti prosentenheter og konsentrasjonsvansker med fire prosentenheter.

Sammenligning mellom elever som har bodd på internat og andre

Om vi sammenligner elever som har bodd på internat med barn som aldri har bodd på internat, viser resultatene at elever på internat hadde /har:

- Dårligere kontakt med lokalt miljø på skoler i utlandet
- Dårligere sosial integrering etter flytting til hjemlandet
- Flere helseplager
- Færre som mener at egen helse er god
- Blitt mer mobbet
- Blitt utsatt for langt flere seksuelle krenkelser
- I større grad søkt hjelp for psykiske plager
- Høyere andel med uføretrygd per i dag

Livssyn

Vår undersøkelse har enkelte spørsmål om livssyn og deltaking i kristne aktiviteter.

Drøyt tre fjerdedeler av respondentene regner seg som troende i dag, mens sju prosent har tatt avstand fra den kristne tro. Respondentene fikk spørsmål om hvilke virkninger de mente forkynnelse og kristen påvirkning under skolegangen har hatt for livskvalitet og selvbilde. Mellom 60 og 67 prosent svarte at de følte seg verdifulle og opplevde mer

trygghet som følge av forkynnelsen. Alder spiller en viss rolle her. Eldre respondenter er mindre positive enn yngre.

Spørsmål om deltakelse i kristne aktiviteter viser at en andel på noe over 60 prosent av respondentene deltar i dag i kristne aktiviteter av ulike slag som misjonsarbeid, menighetsarbeid med mer. Nærmere 40 prosent sier at de ikke deltar aktivt i organiserte kristne aktiviteter. Nær 60 prosent svarer at de har et nokså eller svært positivt forhold til misjonen, mens en andel på 16 prosent svarer at de har et nokså eller svært negativt forhold.

De respondentene som oppgir at de har et negativt forhold til misjonen i dag, har generelt flere helseplager enn andre og opplever dårligere livskvalitet. Denne gruppen respondenter har også i større grad enn andre opplevd mobbing og blitt utsatt for seksuelle overgrep.